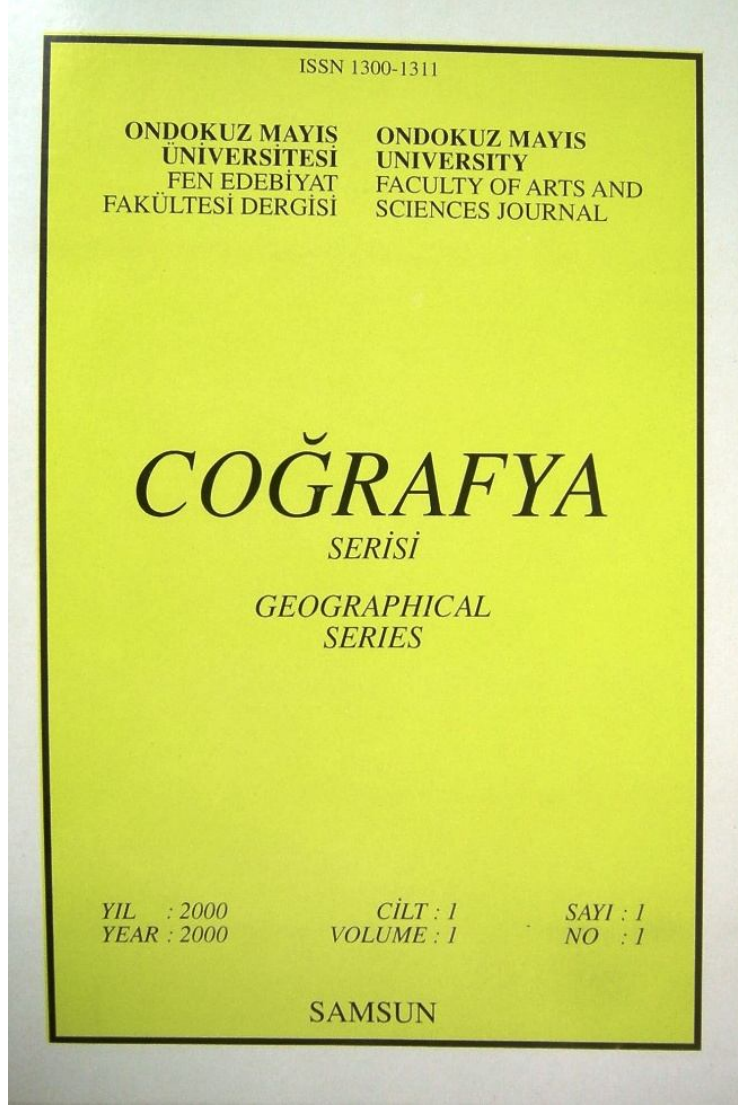

CEVDET YILMAZ (2000) “*Türkiye’nin Kır Potansiyelinin Değerlendirilmesine Bir Örnek: Süpürge Otu Üretimi ve Süpürgecilik*”, **OMÜ Fen-Ed. Fak. Dergisi, Coğrafya Serisi, Sayı:1** (131–154), Samsun.

Türkiye'nin Kır Potansiyelinin Değerlendirilmesine Bir Örnek; SÜPÜRGE OTU ÜRETİMİ VE SÜPÜRGEÇİLİK ¹

Cevdet Yılmaz*

Özet

Türkiye'de kırsal kesimin sahip olduğu potansiyel tam olarak tespit edilip harekete geçirilemediğinden iç göçler ve kentleşme bütün hızı ile devam etmektedir. Bazı köylerimizde ise durum biraz farklıdır. Ör. Edirne'nin Uzunköprü ilçesinin Süleymaniye köyünde üretilen süpürge darısı bitkisi Samsun'un Çarşamba ilçesinin Alibeyli köyü için bir geçim kaynağıdır.

Trakya'da yetiştirilen süpürge otu (*Sorghum vulgare var. technicus*) tüccarlar tarafından Samsun'a getirilmekte, Çarşamba ilçesinin Alibeyli köyü halkı bunlardan süpürge imal etmektedir. İmal edilen süpürgeler, yine köylüler tarafından, Doğu Karadeniz, Doğu Anadolu, İç Anadolu'nun doğusu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerimize satılarak köye ek gelir sağlanmaktadır. Bu durum, kırsal kesimin kendi mevcut potansiyeli dışında, başka alanlardan yeni geçim kaynakları sağlaması açısından, Türkiye'de *bölgesel işbirliğine* ve *bölgelerin (ya da farklı kırsal sahaların) birbirlerini tamamlaması ve desteklemesi* ilkesine güzel bir örnek teşkil etmektedir.

Summary

SORGHUM PRODUCING AND BROOM MAKING (İN TURKEY)

The potential of rural area in Turkey has not been found out yet. Since the resources of living means in village have not been put into activity inner immigration and cities getting bigger and bigger continues rapidly. The situation in some villages is different. Sorghum produced in a village called Süleymaniye in Edirne is a source of living in Alibeyli village in Samsun.

The Sorghum produced in Thrace is brought to Samsun by traders and then the villagers of Alibeyli produce brooms out of them. The produced brooms are sold by the villagers themselves in regions of East Black Sea, Eastern, Central and Southeast Anatolia thus providing additional income to the village. This is a wonderful example of co-operation among the rural areas providing new sources of income.

Anahtar kelimeler: *Kırsal kalkınma, süpürgecilik*

¹ Bu araştırma 1997-1998 yıllarında yapılmış olup, çalışmanın özeti *Türk Coğrafya Kurumu* tarafından 10-12 Haziran 1998'de Edirne'de düzenlenen 28. *Coğrafya Meslek Haftası*'nda bildiri olarak sunulmuştur.

* 19 Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü Öğretim Üyesi.

Giriş

Bu araştırmada örnek sahalar seçilerek bir tarımsal ürün olarak Türkiye’de *süpürge otu yetiştiriciliği* ve bir zanaat dalı olarak da *süpürgecilik* konusu ele alınmış, bu bağlamda kırsal kesimde kendi kendine yeterlik ve kalkınma çabaları irdelenmiştir.

Türkiye’de görülen iç göçler ve hızlı kentleşme süreci birçok problemi de beraberinde getirmektedir. “*Hızlı şehirleşmeden kaynaklanan sorunlar*” başlığı altında ele alınan ve değişik bilim dalları tarafından araştırılan ve sorgulanan bu oluşuma karşı ileri sürülen alternatif görüşlerin başında “*kırsal nüfusun gelirini arttırma ve onu yerinde tutma*” düşüncesi gelmektedir. “*Merkez Köyler*”, “*Köy Kentler*”, “*Tarım Kentleri*” vb. isimler altında gerek idarî gerekse siyasî platformlarda sık sık sözü edilen kavramların gerçekleştirilebilmesi hiç şüphesiz (genelde kırsal alanları, özelde ise) köyleri tanımak ve onların sahip oldukları potansiyeli ortaya çıkarmakla mümkündür.

Sorun sadece Türkiye’yi değil, tüm kalkınmakta olan ülkeleri ilgilendirmemektedir. TÜMERTEKİN’in (1980) ifadesi ile günümüzde kırsal alanlara ilişkin araştırmaların birçok bilim dalında hızlı bir şekilde çoğalmasının nedeni; her şeyden önce dünya nüfusunun artışına paralel olarak yeryüzünde yerleşme alanlarının (konut, yerleşme ve ekonomik faaliyetlerden yararlanma açısından) türlü kullanışlara sahne olmaları, bu kullanışların karşılıklı etkileşimleri ve doğa koşullarının sınırlı olmasının yarattığı sorunlar sebebiyledir. İnsanların yerleştikleri alanlar bütün teknik ilerlemelere rağmen hâlâ sınırlıdır. Bundan dolayı, günümüzde özellikle eskiden beri yerleşmelerin yer aldığı alanlarda araziden yararlanmada en iyi şekillerin bulunması çabaları bölgesel plânlamalarla gerçekleştirilmek istenmektedir. Bu plânlardan bazıları doğrudan kırsal alanlarla ilgilidir. Kırsal alanlar özellikle şehirleşme ve onun doğurduğu sonuçlar açısından yakın zamanlarda daha da dikkati çeker bir hale gelmiştir.

Araştırma konumuz olan *süpürgecilik* kendi içinde de değişik özellikler göstermektedir. Ör. “*başlıca özelliği yerel hammaddelerin el işçiliği ile evde üretilmesi ve üretilen maddenin de yine evde tüketilmesi*” olan *ev imalâtı* tipi ile, “*usta işçilerin atölye adı verilen binalarda toplanmalarıyla yaratılan bir faaliyet*” olan *atölye imalâtı* arasında bir *geçiş tipi* özelliği göstermesidir. Burada TÜMERTEKİN’in (1997:483) atölye imalâtının üçüncü aşamasına örnek olarak verdiği “*hammaddeyi başka alanlardan sağlayabilen ve mamul maddeyi de başka bölgelere satabilen, imalâtın evlerden çıkıp ‘atölye’ adı verilen yerlerde toplanmaları ile ortaya çıkan atölye tipi imalât*”ın biraz daha değişik bir tipi vardır. Hammadde dışarıdan temin edilmekte, elde edilen mamul madde dışarıya satılmakta, fakat imalât atölyelerde değil, evlerde yapılmaktadır.

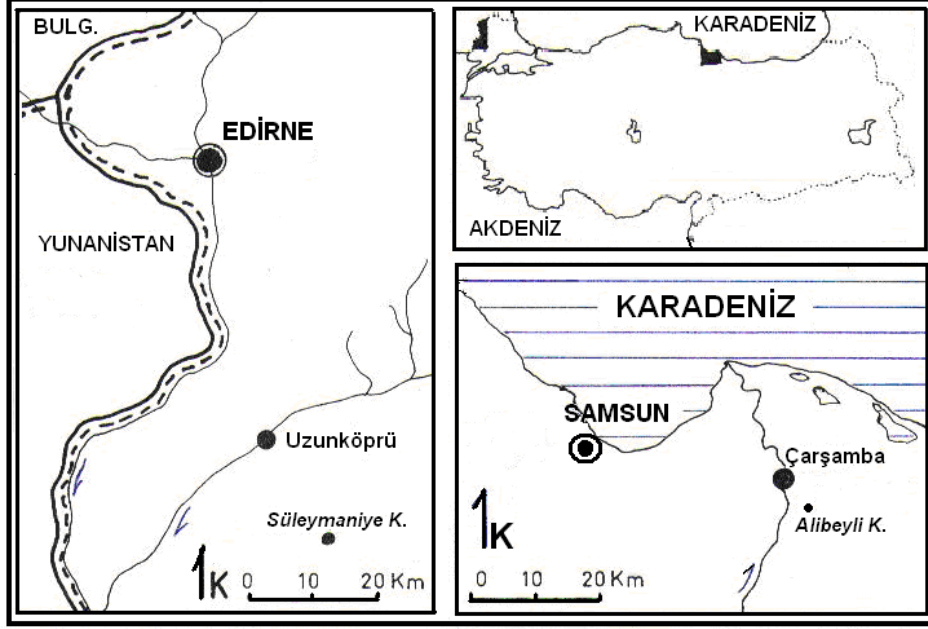
Ele alınan konunun bir başka yönü de “*kırsal alanlardaki ölü devre*” ile olan ilgisidir. TUNÇDİLEK’in (1978:250) de belirttiği gibi Türkiye kırlarında tarım uğraşısı yılın her ayında aynı yoğunlukta devam etmez. Uğraşılan tarım şekline göre bazı aylar tüm aile fertlerini meşgul edecek kadar yoğun geçerken,

bazı aylar ise herhangi bir ekonomik faaliyetin yer olmadığı, insanların adeta evlerine çekildiği bir durgunluk dönemine tekabül etmektedir. Bu araştırma, günümüzde kırdaki ölü devrenin nasıl değerlendirilebileceğine de bir örnek teşkil ettiği gibi, araştırma sahasında da görüldüğü şekliyle, yılın büyük kısmında ekimi, dikimi ve bakımı gibi hususlarda köylüyü meşgul eden tarla kültürlerinin yerini çok az bakım isteyen fındık, elma, kayısı vb. meyveler veya kavak gibi dikili ağaçlar aldığı, (kırsal nüfus açısından) aktif tarımsal uğraşı dönemi içinde ortaya çıkan bu boş zamanın nasıl ek gelir getirici faaliyetlere ayrılabilirliğine de bir örnek oluşturmaktadır.

Bir diğer husus ise; kuşyemi olarak taneleri için, hayvan yemi olarak da slajı veya yaprakları için Türkiye’de bu bitkinin gelecekte de yetiştirilebileceği gerçeğine karşılık, ev ve işyerlerinde elektrik süpürgeleri, paspaslar vb. araç gereçlerin kullanımındaki artış nedeniyle süpürgeciliğin yakın bir gelecekte büyük ölçüde ortadan kalkma ihtimalinin varlığıdır. Daha şimdiden Trakya’da evlilik çağındaki genç kızlar için ünlü ustalara özenle yaptırılan ve yüzyıllardır süregelen *çeyizlik aynalı süpürge yaptırma geleneği* ortadan kalkmıştır. Nitekim, Birleşmiş Milletler’in Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilâtı UNESCO’nun (1983) yayınlarında sık sık kırdan kente göç ve kırların boşalması sonucu ortaya çıkan en üzücü olaylardan biri olarak kırdaki sosyo-kültürel özelliklerin bir daha geri gelmeyecek şekilde unutulması veya ortadan kalkması tehlikesine dikkat çekilmekte, bunun *bir insanlık trajedisi ve yüzlerce yılda yaratılan kültürün onarılmaz bir kaybı* olduğu vurgulanmaktadır. (Bir örnek için bkz. Foto 12).

Geçim tipi veya bireysel olarak tek bir ailenin ihtiyacını karşılayacak şekilde Türkiye’nin birçok yerinde yapılan bu faaliyetin tarımsal boyutu, ticareti ve meslek olarak icrası konularında ayrıntıya inebilmek amacıyla bu çalışmada iki farklı bölgemizden iki ayrı köy araştırmanın odak noktası olarak seçilmiştir. Bu köylerin genel nitelikleri ve sahip oldukları potansiyellerine bağlı olarak (sadece *süpürge otu bitkisi* çerçevesinde) iç dinamikleri özellikle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bunlardan birincisi; diğer ürünler yanında *süpürge otu* yetiştiren fakat bundan gereği kadar yararlanmayan Edirne’nin Uzunköprü ilçesine bağlı Süleymaniye köyü, diğeri ise, bu bitkiyi hammadde olarak alıp mamul maddeye çevirerek katma değerini elinde tutan Samsun’un Çarşamba ilçesine bağlı Alibeyli köyüdür (*Şekil 1*).

Araştırma; *süpürge otunun* genel özellikleri, üretimi, ticareti, işlenmesi ve pazara sunulması konularını kapsamaktadır. Metinde *süpürge otu* ve *süpürge darısı* terimleri eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Türk lirası üzerinden 1998 fiyatlarının yanına (parantez içinde) Amerikan Doları olarak karşılığı verilerek rakamların güncel kalması amaçlanmıştır. İktisadi faaliyet olarak *süpürgecilik* ile ilgili fotoğraflar Edirne’nin Uzunköprü ilçesine bağlı *Süleymaniye* ve Samsun’un Çarşamba ilçesine bağlı *Alibeyli* köylerinden, *süpürge otu yetiştiriciliği* ile ilgili fotoğraflar ise (bu faaliyetin yoğun olarak yapıldığı bir başka yöre olan) Tokat’ın Niksar ilçesine bağlı *Ormancık* köyünden çekilmiştir.

Şekil 1: Araştırma sahalarının lokasyon haritası

1. Süpürge otu bitkisinin genel özellikleri²

a. Kökeni ve taksonomisi

Süpürge otu, *kocadarı* (*sorghum*) bitkisinin 4 ana çeşidinden birisidir. Genel olarak *kocadarı* tek yıllık olan bir kısa gün bitkisidir. Yabani türlerinin Afrika, Asya ve Avustralya gibi değişik kıtalarda bulunması bu cinsin kökeni üzerinde değişik görüşlerin ortaya atılmasına neden olmuştur. Bazılarına göre Hindistan'dan, bazılarına göre de Afrika'dan dünyaya yayıldığı ileri sürülmüştür. Yüzlerce yıldır Afrika'nın temel besini *kocadarı*dır.

Kocadarı buğday, pirinç ve mısırdan sonra dünyanın en çok üretilen tahıl cinsidir. Dane ürünü, silaj, yeşil ve kuru yem, süpürgelik ve sıra elde etmek için yetiştirilen birçok alt çeşidi de vardır. Tüm kıtalara yayılmış olan çok sayıda *Sorghum* formları morfolojik ve fizyolojik özellikler ve ekolojik istekler bakımından geniş ayrılmalar gösterirler. Bunlar salkım saplarının şekilleri, uzunlukları, renkleri tane irilikleri vb özellikleri ile belli **coğrafi** gruplarda toplanmışlardır. *Milo* grubu Doğu Afrika'nın, *Kafir* grubu Güney Afrika, *Shallu* Hindistan ve Tropik Afrika, *Durra* grubu Akdeniz ve Yakındoğu, *Feterita* ve

² Kaynaklarda süpürge otu bitkisi ile ilgili ayrıntılı bilgiler *kocadarı* başlığı altında verildiğinden, bu bitkinin sahip olduğu (üretim miktarı, yetiştirme şartları vb.) özellikler de *kocadarı* bitkisi başlığı altında ele alınmış ve sunulmuştur.

Hegari Sudan'ın yerli çeşitleridir³. Gruplar arasındaki melezlemelerden elde edilen çeşitler günümüzde yaygın biçimde yetiştirilmekte ve ülkeler arasında yoğun materyal değişimine konu olmaktadır (KÜN 1986:215).

b. İklim istekleri

Tropik iklimin yerli bitkisi olan *kocadarı*, ılıman iklimlere de iyi uymaktadır. Daneleri için 50⁰ Kuzey enlemine kadar olan sahada yetiştirilebilir. Tipik bir sıcak iklim bitkisidir. 10-12⁰ C'de çimlenir. Yaz ayları günlük ortalama sıcaklıkları 20⁰C'nin üstünde olmalıdır. Sıcaklık 10⁰ C'nin altında olursa gelişme durur. 24-27⁰C yetiştmesi için en uygun sıcaklıklardır. Dane tipi kocadarıların bir yetiştirme dönemi süresince istedikleri toplam sıcaklık 2500-5000 ⁰C'dir. Vejetasyon süresi (erkenci ve geç çeşitleri itibarıyla) 90-125 gün arasında değişir. Sonbahardan önce hasat edilmelidir (DOĞANAY 1985: 119, KÜN 1986:224).

Kocadarı, tarla bitkileri içinde suyu en ekonomik olarak kullanan bitkidir. Kuraklığa karşı dirençlidir. Yıllık yağış miktarı 450-600 mm. olan bölgelerde ve yaz yağışlarının az, sıcaklıkların yüksek olduğu bölgelerde yaz bitkisi olarak güvenle yetiştirilir.

c. Ekim, dikim ve hasatı

Genellikle ikinci ürün olarak hemen her ön bitkiden sonra yetiştirilebilir. Fakat kendisinden sonra ekilen bitkilerde verim düşer. Ekim yöntemleri yetiştirmenin amacına, bölgenin iklim ve toprak özelliklerine ve işletmelerin olanaklarına göre değişir. Tohumlar toprağa serpmeye veya mibzerle atılabilir. Nemi ve verimliliği yüksek topraklarda metre karedeki bitki sayısı 25-40 arasında değişebilir. Danesi için ekiliyorsa birim alana daha az, slaj veya lifleri için ekiliyorsa daha fazla tohum atılabilir. Çapalama, seyreltme, sulama ve gübreleme *kocadarı*nın istediği başlıca bakım işleridir. Hasat zamanı ve yöntemi bölgeden bölgeye değişebilir. Uzun boylu çeşitler elle, kısa boylular ise biçerdöverle hasata uygundur. Sapları için (süpürgelik olarak) yetiştirilenlerin uzun süre kurutulması gerekir. Süpürge darısı hasadında salkımlar, süpürge yapımına elverişli uzunluktaki sapıyla birlikte hasat edilir, kurutulup daneler salkımdan ayrılır. Daneleri uzaklaştırılmış olan süpürgelik saplar demet yapılarak, işleneceği zamana kadar bekletilir.

d. Dünyada ve Türkiye'de üretim miktarı

TÜMERTEKİN (1997:152)'e göre bu bitkinin yıllık üretimi, tahıllar sınıfından *Sorghum* 63 milyon ton, *darı* olarak da 29 milyon ton civarında olup, genellikle geçim türü yetiştirilmektedir. DOĞANAY (1985:119) ise yıllık 50 milyon ton civarında üretildiğini belirtmektedir. Darının Türkiye'deki üretim

³ Nitekim, GÖNEY (1980:106) *darry*ı sıcak ve yağışlı iklim kuşağında yazın yetişen bitkiler arasında gösterirken, TÜMERTEKİN (1997:224) de bu bitkinin Afrika'daki başlıca tarım ürünlerinden birisi olduğunu belirtmekte, hattâ "*Batı yarıkürede mısır, Uzakdoğu'da pirinç neyse, Afrika'da da darı odur*" ifadesini kullanmaktadır.

miktarı *Tablo 1*'de gösterilmiştir. Bu ürün ticari olarak ülkemizde en fazla Edirne'de yetiştirilmekte, bu ilimizi Sakarya takip etmektedir. Bu iller dışında Vezirköprü (Samsun) ve Niksar (Tokat) gibi ilçe, hattâ köy düzeyinde yetiştiren yerler de vardır.

Tablo 1: Yıllara göre Türkiye'de darı üretimi

	1990	1992	1994	1996
<i>Ekiliş alanı (hektar)</i>	4500	3500	3000	3650
<i>Üretim miktarı (ton)</i>	6200	4100	3600	5750
<i>Verim (kg/hektar)</i>	1378	1171	1200	1575

(Kaynak: DİE 1997:301)

e. Kullanımlarına göre çeşit grupları

Kullanımlarına göre başlıca 4 gruba ayrılır. Bunlar; daha çok danesi için yetiştirilen “*dane koca darısı*”, bol sıralı ve sırasındaki şeker oranı yüksek olan “*şeker darısı*”, salkım dalları odunsu, uzun ve kopmaya dayanıklı yapıda olan “*süpürge darısı*” ve yaprak sayısı fazla, çayır otu, kuru ot veya slaj olarak kullanmaya elverişli olan “*sudan otu*”dur⁴.

Nişasta ve kısmen de protein oranı yüksek olan *kocadarı* danesi, Hindistan ve Bazı Afrika ülkelerinde ekmeklik tahıl olarak kullanılır. Ülkemizde de bir süre ekmeklik olarak kullanılmış. Daha sonra yerini buğdaya bırakmıştır. *Kocadarı* danesi bugün daha çok hayvan beslenmesinde ve kısmen endüstride (nişasta ve alkol endüstrisinde, duvar kâğıtları ve kumaşların kolalanması, kâğıt ve tutkal, yağ ve dekstroz, petrol sondaj burgularının ısınmasının önlenmesinde ve bira yapımında) kullanılmaktadır. Dane ürünü, büyükbaş ve küçükbaş hayvanlarla kümes hayvanlarının beslenmesinde kullanılır. Nişasta bakımından zengin olan *kocadarı* danesi, proteince mısırdan daha zengin, yağca daha fakirdir. Danesi alınmış *kocadarı* sapları da hayvan yemi olarak kullanılabilir.

Şeker darısı adı verilen, sıra ve şeker oranı yüksek *kocadarı* çeşitlerinden şeker ve pekmez elde edilmektedir. Bu çeşitlerin sırasında % 10–20 şeker bulunur. Şıranın yatırılma ve kaynatılma işlemlerinden sonra şeker oranı birkaç katın çıkar. Bu tür Trakya'da oldukça yaygındır. Diğer bazı illerimizde ise önemsiz miktarlarda yetiştirilmektedir.

Bunlardan bizi ilgilendiren (halk arasında *telek* ismi verilen) “*süpürge darısı*,” yani “*Sorghum vulgare var. Technicus*”dur. Salkım dalları hemen hemen eş uzunlukta ve odunsu yapıda, lifleri de kopmaya ve kırılmaya dayanıklı olan bu bitki birçok ülkede süpürge yapımında öncelikle kullanılır. Yetiştirme süresi 90–120 gün arasında değişen *kocadarı* tarla bitkileri içinde suyu en

⁴ Bu bitkinin kök, sap, yapraklar, çiçek, tozlanma ve dölleme, dane, iklim istekleri, ekimi, hasat edilmesi, vb. özellikleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. KÜN 1986).

ekonomik kullanan bitkilerden birisidir. Kuraklığa karşı dayanıklı olması, yıllık yağış miktarı 450–600 mm olan yerlerde rahatlıkla yetişebilmesi, yaz yağışlarının az, sıcaklığın yüksek olduğu yerlere uyum sağlayabilmesi, toprak seçmemesi ve değişik tip topraklarda yetişebilme özellikleriyle Trakya'ya uygun bir bitki olduğu görülen *süpürge darısı*, gerçekte tüm bölgelerimizde (genellikle yerel ihtiyaç için) yazlık ürünlerin arasında karışık ya da tarla kenarlarına birkaç sıra halinde dikilir. Özellikle salkımlaşma döneminde su verilirse üretim miktarı artar. (KÜN 1986).

2. Trakya'da süpürge otu yetiştiriciliği

Trakya'nın iklim ve toprak şartlarına uygun olan süpürge darısı bu yörede en fazla Edirne ilimizde yetiştirilmektedir. Trakya'daki illerimizin tarım envanterlerine bakıldığında bu ürünün adı Kırklareli ve Tekirdağ'da görülmezken, 1996 yılı verilerine göre Edirne'de 25 336 da alanda yetiştirildiği tespit edilmiştir. Bu ilimizde ilçelere göre dağılışa baktığımızda da Uzunköprü 19 110 da ile başta gelmektedir. Bu ilçeyi 4 715 da ile Merkez ilçe izlemekte, Meriç, Havsa, İpsala ve Enez ilçeleri ise toplam 1 511 da ile geri kalan alanları oluşturmaktadırlar. (EDİRNE TARIM İL MD. ENV. 1996). Ayrıca Edirne'nin toplam ekilebilir arazi varlığının da 5 432 313 da olduğu düşünülürse 25 336 da arazinin çok da önemli bir yer tutmadığı hemen dikkati çekecektir.

Uzunköprü ilçesinde (araştırma alanı olarak seçtiğimiz) Süleymaniye köyü bu bitkinin üretiminde başta gelen yörelerden birisidir. Bitkinin üretim miktarı ve ekiliş alanları darının yaz döneminde ikinci ürün olarak yetiştirilmesinden dolayı (Tablo 2) yıldan yıla büyük değişiklik gösterdiği için kesin rakamlar verilememektedir. Fakat 7000 dekar ekilebilir tarım alanına sahip olan köyün yarıya yakın arazisinde bu ürün yetiştirilmektedir.

a. Süleymaniye köyü; genel özellikler ve sosyo - ekonomik yapı⁵

Uzunköprü ilçe merkezinin 35 km güneydoğusunda yer alan Süleymaniye köyü 1878 yılında Bulgaristan'dan gelen göçmenler tarafından kurulmuştur. 1996 nüfusu 1099 kişi olup 270 haneden meydana gelmektedir. 1975, 1980, 1985 ve 1990 yıllarına ait sayım sonuçlarına göre nüfusun yine 1200 civarında olduğu dikkate alınırsa köyün nüfusunda bir artış olmadığı, bu durumda da doğal artıştan kaynaklanan nüfusunu dışarıya göç olarak gönderdiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Nitekim köyde önemli bir geçim sıkıntısı olmamasına rağmen köyden dışarıya göç artarak devam etmektedir. Göç verilen yerlerin başında İstanbul gelmekte (bu şehrin Esenler semtinde köyden göç etmiş 80 aile bir arada yaşamaktadır), bunu Uzunköprü ilçe merkezi izlemektedir. Halen köyde ikamet edip Uzunköprü'de konut yapı kooperatifine üye 10 aile ile Uzunköprü'de müstakil mesken inşaatı devam eden 15 aile vardır. Ayrıca arazisini ve evini satmayarak köyle bağlantısını kesmeyen, hafta sonları köyüne gelen veya arazisini kiraya veren fakat çocuk okutma, daha iyi yaşama vb.

⁵ Köy hakkındaki araştırmalarımda yardımcı olan Nezihe Yenilmez'e teşekkür ederim.

nedenlerle Uzunköprü’de ikamet eden çok sayıda aile de vardır. Ortalama çocuk sayısı 4, ortalama aile büyüklüğü ise 6,5’tur. Köyün başlıca geçim kaynağı tarım ve yakın çevredeki linyit işletmeleridir. Genç işgücünün büyük kısmı linyit ocaklarında işçi olarak çalışmakta, ailenin geri kalan fertleri tarımla uğraşmaktadır.

Köyün toplam arazi varlığı 15 000 da olup bunun 7 000 dekarında tarım yapılmakta, aile başına ortalama 30–40 da tarım alanı düşmektedir. Bu da topraktan geçim sağlamayı zorlaştırdığından madencilik ve göç alternatif durumu meydana getirmektedir. Ekim ayında buğday, arpa ve çavdar ekilirken, nisan ayında da süpürge otu, kabak ve ayçiçeği ekilmektedir. Köyde ekipmanları ile birlikte 134 traktör vardır. Aileler arazilerini dönüşümlü olarak birbirlerine güne gün karşılığı makinelerini vererek veya ücretiyle tutarak sürmekte veya işlemektedirler. Köyde yarıcı olmayıp tarla kiralamak yaygındır.

Tablo 2: Edirne Yöresinde iklim-tarım ilişkisine bir örnek

Aylar	Yağış (mm)	Gün	Yağış Şekli	Yorum	Yapılan Faaliyetler
Ocak	179.7	15	Kar fırtınası Kar-Yağmur	Yağışlı ve soğuk	
Şubat	81.0	8	Kar-Yağmur	Yağışlı, ılık	Buğday, arpa gübrenmesi, yaban otu ilaçlaması
Mart	77.1	10	Kar fırtınası Yağmur		Buğdayların gübrenmesi
Nisan	26.6	8	Yağmur Kar-Yağmur		Süpürge otu vb. yazlık mahsullerin ekilmesi
Mayıs	5.6	4	Yağmur	Diğer yıllara göre kurak	Bağ, bahçe, bütün yazlık mahsullerin çapalanması
Haziran	34.5	7	Yağmur		Arpa, buğday biçimi
Temmuz	58.7	3	Yağmur		Buğdayların biçimi
Ağustos	29.2	4	Yağmur		Kabak ve süpürge otu hasadı
Eylül	0.6	2	Çiğ Yağmur		Süpürge ve ayçiçeği saplarının temizlenmesi, tarlanın ekime hazırlanması
Ekim	149.5	10	Çiğ-Yağmur	Yağışlı	Buğday, arpa, yulaf

					<i>ekimi</i>
<i>Kasım</i>	<i>77.6</i>	<i>4</i>	<i>Çiğ-Yağmur</i>	<i>Yağışlı ve kırılgılı</i>	
<i>Aralık</i>	<i>128.6</i>	<i>13</i>	<i>Çiğ-Yağmur Kar-Yağmur</i>	<i>Soğuk ve yağışlı</i>	
<i>TOPLAM</i>	<i>858.1</i>				

Kaynak: Doğanköy (Edirne, Lalapaşa) Hidrometeoroloji İstasyonu 1994–1995 rasat verileri

b. Süleymaniye köyünde süpürge otu yetiştiriciliği

Tarımsal ürünlerden süpürge otu yetiştiriciliği köyün tamamını ilgilendiren önemli bir faaliyettir. Diğer ürünlerden yeterli kazanç elde edemeyen halk arazinin darlığı, süpürge otunun para etmesi, ikinci ürün olarak ekildiği için diğer tarımsal uğraşları engellememesi, veriminin yüksek ve toprak şartlarının da müsait olması sebebiyle bu faaliyete önem vermektedir. Genellikle sulama yapılmadan yetiştirilen süpürge bitkisi kısa ve uzun boylu olmak üzere iki çeşittir. Kısa olan 1-1,5 m.; uzun olan da 2-2,5 m. boyunda olup, kalınlıkları da 1,5-2 cm civarındadır. Süpürge ekimi nisanda yapılır. Ekim karıklar şeklinde toprak açılıp mibzerle yapılır. Karıklar arası mesafe yaklaşık 30 cm.dir. Çapalanma için boyunun 5 cm. olması en elverişli zamanıdır. Mısıra benzeyen bitki yeterli boya ulaştıktan sonra teller çıkarmaktadır (*Foto 1*). Bu tellerin ucundaki tohumlar sararıp olgunlaştıktan sonra (ki bu durum yaz mevsimi sonuna doğru gerçekleşir) orak veya bıçak vb. kesici aletler kullanılarak el yardımıyla, ya da traktörün önüne eklenen bir ekipman yardımıyla biçilir (*Foto 2*). Verim genellikle 1 dekada 100 kilo civarındadır. Daha sonra bunlar, evlerin önlerindeki avlu içlerinde veya köy dışındaki harman sahalarına taşınır. Süpürge bitkisi harman yerinde kesici aletler yardımıyla veya elle tek tek soyularak sapından ayrılır ve boyları kısaltılır. Buna *ikinci kesim* de denir. Boylar tel uzunluğuna göre ayarlanır.

Üst üste yığılan soyulmuş süpürgeler, süpürge tohumu ayrıştırma makinesinde yine el yardımı ile işlemden geçirilir (*Foto 3*). Traktörün gücü ile çalışan makine, deste halindeki süpürgelikten tohumu ve saplarını birbirinden ayırmada kullanılır. Makine hızlı çalıştığından bu işlem oldukça tehlikeli olup, sağlık açısından da zararlıdır (çünkü otu makineye verirken el veya kol makineye kaptırılabilen ve bu kazalar her yıl birkaç kişinin başına gelmektedir).

Ayrıştırma işleminden sonra süpürge telleri açık alanlara yayılarak kurumaya, diğer bir deyimle, günlenmeye bırakılır (*Foto 4*). Bu arada ayrıştırılan tohum da ayrı bir yerde kurutulur. Kurutulan tohum genelde yarma yapılarak hayvan yemi (özellikle kuşyemi) olarak değerlendirilmektedir. Bazı aileler bu ürünü satarak ayrı bir gelir elde etmektedirler. Ürünün bir kısmı da sonraki sene için tohumluk olarak ayrılır.

Kurutulan süpürge telleri demetlenerek satışa hazır hale getirilir. Süpürge telleri yakın yıllara kadar köye gelen tüccarlara satılıyordu. Fakat son yıllarda fiyatındaki oynamaları istikrara kavuşturmak için Edirne Borsası'na gönderilmeye başlanmıştır. Köye alıcılar Samsun Çarşamba, Adapazarı vb. yerlerden gelirken artık bu kişiler doğrudan Edirne Borsası'na gitmektedirler. Köylüler süpürge otunun çok az bir kısmını da kendi süpürge ihtiyaçları için *süpürgeci* ismi verilen gezici kişilere ücret veya süpürge otu karşılığı bağlattırılmaktadır.

c. Edirne Süpürge Otu Borsası

Edirne'nin ilçeleri ve köylerinden gelen süpürge otları burada oluşturan borsada (Foto 5) Türkiye'nin diğer bölgelerinden gelen alıcılara satılmaktadır. Fiyatlar arz ve talebe göre belirlenmektedir. Araştırmanın yapıldığı dönemde borsa başkanı olan Feridun Çatalcekiç aynı zamanda Türkiye'nin en büyük süpürge üreticilerinden birisidir. Borsa içindeki dükkânlarda İtalya'dan ithal ettiği makinalar ve el emeği ile yaklaşık 25 kişi çalıştırarak değişik ebatlarda süpürge üretmektedir. Bu kişinin verdiği bilgilere göre süpürge otu arzında bir sıkıntı olursa Romanya ve Bulgaristan'dan ithal etmekte, yurtdışından talep olursa da ihraç etmektedir. Ör. Çok büyük miktarlarda olmasa da Yunanistan'a her yıl ihracat yapmaktadır.

Borsa başkanının belirttiğine göre talep azaldığı için arz yıldan yıla azalmaktadır. Talebin azalma nedeni ise elektrik süpürgeleri, plastik bez ve paspaslar, gırgır türü basit ev aletleri vb. gibi süpürge'nin yerini alan araçların artık hemen her eve girmiş olmasıdır⁶. Önceleri her evde birkaç süpürge varken ve bunlar sürekli kullanıldıklarından çok hızlı yıpranırdı, artık bir evde bir süpürge var (hattâ bazılarında hiç yok) ve sürekli kullanılmadığı için de uzun süre dayanıyor. Bu nedenlerle 20 yıl öncesine göre süpürge arz ve talebi % 90 azalmış, ör. Edirne ve Adapazarı'nda bu işle uğraşan her 10 kişiden 9'u süpürge yapımı ve ticaretini bırakmıştır⁷.

Konuya bir makalesinde yer veren TOLUN-DENKER (1977) bir zamanlar Edirne'deki en yaygın sanayi faaliyetinin süpürgecilik olduğunu (1967'de 212

⁶ Bunda süpürge'nin tam bir temizlik aracı olmamasının da büyük rolü vardır. Ör. süpürme esnasında tozları havaya kaldırmakta, bu durum zararlı mikropların üst solunum yoluyla insan vücuduna girmesine neden olurken, havaya kalkan tozun tekrar aynı yere düşmesiyle de temizlik tam olarak gerçekleşmemektedir. Ayrıca süpürge'nin uçlarına biriken toz ve mikroplar da iyice temizlenmediği takdirde yine aynı mekânda kalmaktadır. Bu nedenle el yapımı süpürgelerin, süpürme esnasında mevcut tozu emerek tümüyle yok eden vakumlu elektrik süpürgeleriyle rekabet etmesi mümkün olmamaktadır.

⁷ Ör. İstanbul'da Beyazıt-Lâleli yolu üzerinde eskiden *Simkeşhane* (halk arasında ise *Süpürgeciler Hanı*) adı verilen ve İstanbul'un süpürge ihtiyacını karşılayan bir yer vardı. Süpürgeciliğin gerilemesi ve değerinin kaybolmasına bağlı olarak buradaki faaliyet de 1980'li yıllarda tamamen ortadan kalkmış, yerini turistik eşya satan yeni iş hanlarına bırakmıştır.

kişi), bu faaliyetin üç-beş kişilik küçük imalâthanelerde yapıldığını, hammadde olarak yakın çevrede yetiştirilen süpürgelik bitkisinin değerlendirildiğini belirtmektedir.

Edirne Süpürge Borsası'nın başlıca müşterileri İstanbul ve Samsun Çarşamba'dan gelen tüccarlardır. Türkiye genelinde baktığımızda Ege ve İç Anadolu'nun batısı Sakaryalı süpürgecilerin tekelinde iken Kayseri piyasası da Niksarlıların elindedir. Bunların dışında kalan bütün Doğu Karadeniz, İç Anadolu'nun doğusu, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin tamamı genellikle Çarşambalı tüccarların tekelindedir. Buna göre Edirne'de üretilen süpürgeler İstanbul ve Trakya'ya hazır olarak satılırken, ham olarak satılan süpürge otunun başlıca müşterisi ise Çarşambalı tüccarlar olmaktadır.

3. Samsun'un Çarşamba ilçesinde süpürge imalatı ve satışı

Samsun'un Çarşamba ilçesinde süpürge üretimi ile uğraşan başlıca 4 yerleşim birimi vardır. Bunlar Alibeyli (yaklaşık 350 hane), Kuşçulu, (yaklaşık 50 hane) Aşağıdonurlu (yaklaşık 20 hane) ve (birbirlerine oldukça yakın olan bu köylerden Çarşamba ilçe merkezine göç ederek orada yerleşen) Çay Mahallesi Donurlu Sokak sakinleri. Bunlardan en önemlisi Alibeyli köyüdür. Bu nedenle araştırmamızda Alibeyli köyü odak noktası olarak seçilmiştir.

a. Alibeyli köyü; Genel özellikler ve sosyo - ekonomik yapı⁸

Çarşamba ilçe merkezinin 8 km güneydoğusunda bulunan köy, Yeşilirmak deltası üzerinde yer alan yerleşim alanlarından birisidir. Bütünüyle düz bir alana sahip olan köyde 1987'de 330 hanede ikamet edilirken 1995'te bu rakam 256'ya düşmüş, azalma günümüzde de devam etmektedir. 1995 verilerine göre köyde yaklaşık 1500 nüfus varken bu sayıda da bir azalma vardır. Köyden önce yurtdışına başlayan göçler daha sonra yerini yurt içi göçlere bırakmıştır. İstanbul, Samsun ve Çarşamba ilçe merkezi başlıca göç verilen yerlerdir. Ayrıca Alibeyli'de ikamet edip Çarşamba'da çalışan çok sayıda da kişi vardır. Bunun başlıca sebebi ise Çarşamba'ya yakınlık ve ulaşım kolaylığıdır. Köyden dışarıya göçlerin başlıca sebebi geçim sıkıntısı değildir. Köylüler durumu daha iyi yaşama ve daha çok kazanma arzusuna bağlamaktadırlar. Ör. Gençler evlendikleri zaman Çarşamba ilçe merkezinden ev tutmaktadırlar. Buna karşılık köyde oturup Çarşamba ilçe merkezinde esnaf ve tüccar olanlar da vardır. Ortalama aile büyüklüğü 6–10 kişi arasındır.

8500 dekar araziye sahip olan köy 5 mahalleden meydana gelmektedir. Bunlar *Yukarı mahalle*, *Aşağı mahalle*, *Orta mahalle*, *Semizoglu mahallesi* ve *Hospurlu* mahalleleridir. Mahalleleri yollar birbirinden ayırmaktadır.

Köyde başlıca ekonomik faaliyetler süpürgecilik, sebzeçilik, kavakçılık ve fındık üretimidir. Daha önce varolan mısır üretimi azalmış, çeltik ortadan

⁸ Yöredeki arazi çalışmalarım sırasında bana eşlik ederek yardımcı olan üniversitemiz öğretim görevlilerinden Hasan Tat'a ve Alibeyli köylülerine teşekkür ederim.

kalkmış, buğday ekilmez olmuş, bunların yerini kavak ve fındık almıştır. Sebzeçilik ise istikrarsızdır.

1987’de 1895 dekar olan fındık bahçeleri günümüzde 2-3 kat artmıştır. 1987’de 97 dekar olan kavaklıklar günümüzde 3 500 dekar civarındadır. Sebzeçiliği değerlendirmek için 1970’li yıllarda yurtdışındaki vatandaşlarımız tarafından *İşçi Şirketi* olarak kurulan fabrika ise faaliyete geçirilemeden çürümeye terk edilmiştir.

Fındıktan elde edilen yıllık düzenli gelir, tarım alanlarının bu bitkiyle kaplanmasına neden olmuş, tarımsal üretim gerilemiş, mevcut kırsal işgücünün boş zamanı artmıştır. Tarım alanlarının fındık ve kavaklıklarla kaplanması yörede (diğer tarla kültürleri yanında) süpürge otu yetiştiriciliğini de ortadan kaldırırken, ortaya çıkan boş zaman (ek gelir imkânı, alışılmış bir mesleğin sürdürülmek istenmesi vb. nedenlerle) dışarıdan süpürge otu getirilerek *süpürgecilik* faaliyetinin devam ettirilmesine neden olmuştur.

b. Alibeyli köyünde süpürge imalatı

Alibeyli köyünde süpürge üretimi 1950’lerde başlamıştır. Edirne’de askerliğini yapan *Tatar* lakaplı Rahim Öziç bu el sanatını öğrenerek köye öncülük etmiştir. Ovada, mısırla karışık olarak veya onun yanında, çok eski zamanlardan beri üretilen süpürge darısı yöredeki insanlar tarafından zaten süpürge ihtiyacını karşılamak üzere kullanılıyordu. Rahim Öziç’in getirdiği yenilik ise bu bitkinin daha fazla üretilmesi ve bunların süpürge haline getirilerek çarşıda satılması olayıdır. Böylece zaman içinde gerek yöredeki üretim azlığı, gerekse yüksek nem nedeniyle Çarşamba ovasında yetişen bitkinin ağır olması dışarıdan hammadde ihtiyacını doğurmuş, bu açık da Edirne’den karşılanarak makalede ele alınan “*bölgeler arası mekânsal ilişki*” ortaya çıkmıştır.

Bugün hammadde Edirne’den getirilmektedir. Yıllar itibariyle miktarı değişmekle beraber Vezirköprü, Adapazarı, Niksar ve Adana’dan da süpürge otu getirilmektedir. Çarşamba’da bu işi yapan yaklaşık 10 tüccar vardır. Bu kişiler günümüzde Edirne’ye giderek veya telefonla irtibat kurarak hammaddeyi Çarşamba’ya getirmekte, ellerindeki bu malı Alibeyli ve çevresinden gelen köylülere kilo işi satmaktadırlar. Ayrıca süpürge yapımında kullanılan tel ve ipler de yine bu kişiler tarafından temin edilmektedir. Aynı tüccarlar köylülerin imal ettikleri süpürgeleri de satın alabilmekte ve dışarıya pazarlayarak iki iş yapmış olmaktadır.

1998 fiyatlarıyla süpürge otunun kilosu Süleymaniye köyünde 50 000 TL’dir (0,20 USD). Edirne Borsası’na bu fiyattan bırakılan süpürge otu, Çarşamba’daki tüccar tarafından imalatçıya 250 000 liradan satılmaktadır (1 USD) (*Foto 6*). Maliyetin yükselmesinin başlıca nedeni ulaşım giderleridir. Süpürge otu hafif ve havaleli bir yük olduğu için 30 tonluk bir kamyonu 5–6 ton ancak yüklenebilmektedir. Süpürge otu ağustos ayında piyasaya ilk çıktığında pahalı olup daha sonra fiyatı düşmeye başlar. Ör. Ağustosta 200 000 liraysa ekim ayına doğru 100 000 liraya kadar geriler. İşte bu düşük dönemde çok

miktarda ot satın alan bu işten iyi para kazanır. Aksi durumda haftalık olarak tüccardan alan ise bu işi karın tokluğuna yapmış olur.

1 kilo süpürge otundan (kalitesine göre değişmekle birlikte) ortalama 2 süpürge çıkar. (Kalitesiz süpürgeler ortalama 350-400 gr., kaliteli süpürgeler ise ortalama 600-700 gr.dır). Süpürgecinin 1998 yılı ortalama pazarda satış fiyatı 250 000 liradır (1 USD). Böylece hammaddenin kilosunu 250 000 liradan alan bir imalatçı bundan ortalama 2 süpürge yapmakta, en fazla bunları 500 000'e satmakta ve azami süpürge başına 125 000 lira kazanmaktadır. Fakat bu en yüksek rakamdır. Yerine göre bu fiyat (yani kâr) süpürge başına 50 000 liraya, hatta 10 000 liraya kadar düşebilmektedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi köyün başlıca gelir kaynaklarından başında fındık ve kavak yetiştiriciliği gelmektedir. Fiyatlardaki istikrarsızlık nedeniyle eskiden yoğun olarak yapılan sebze tarımı önemini kaybetmiştir. Böylece (kırsal kesimde tarımsal faaliyetten arta kalan zamanı ifade etmek için kullanılan) *ölü sezon* Alibeyli köyünde neredeyse yılın 11 ayını bulmaktadır. İşte bu nedenle köyün ve köylülerin tamamı, bütün aile fertleri ile birlikte, yaz kış süpürgecilikle uğraşmaktadır. Süpürgecilik bilgi ve teknik istemediği ve babadan oğula kolayca öğretilmediği için vasıfsız işgücü tarafından da ayrıca tercih edilmektedir. Bu nedenlerle Alibeyli köyünde bu iş 10 yaşından 60 yaşına kadar tüm aile fertleri tarafından yapılmakta olup, her aile haftada ortalama 300-500 süpürge bağlar (*Foto 7*). Süpürge otu ham halden süpürge haline gelene kadar (ayrılması, ıslatılması, tellenmesi, bağlanması, kükürtlenmesi vb.) yaklaşık 15 kez elden geçer. Bu yüzden köy evlerinde süpürge üretimi için ayrı mekânlar oluşturulmuştur. Hemen her evin alt katında araba garajına benzer bir boşluk meydana getirilerek buralar süpürge imalat yeri olarak kullanılmaktadır (*Foto 8*).

Her zanaat dalı gibi süpürgeciliğin de bazı ustalık isteyen yönleri vardır. Çeşitli yollardan temin edilen süpürge otu süpürge yapımı için evlere getirildiğinde önce yumuşak olması ve rahat işlenmesi için ıslatılır. Daha sonra dayanıklılık ve esneklik kazanması için kükürtlenir. Kükürtleme işi bazen köylü zanaatkarlar tarafından süpürge henüz bağlanmadan önce, bazen de bağlanmış vaziyetteyken süpürge tüccarları tarafından yapılır. Çarşamba'da bu işi genellikle tüccarlar yapmaktadır. Yüzlerce süpürge bir araya getirilerek üzerleri muşambalarla sıkı sıkıya kapatılmakta ve yandaki bir boşluktan içeriye kükürt bırakılmaktadır. Bu haliyle süpürgeler bir süre kapalı ortamda bekletilmekte, daha sonra muşambanın üzeri açılarak süpürgeler çıkartılmaktadır (*Foto 9*).

Islatma (ve kükürtleme işinden sonra) tel tel ayrılan süpürge otları *sarıcı* tarafından *taslak* hale getirilir. Bu kişi süpürgeyi ana hatları ile çattıktan sonra *bağlayıcıya* verir. Bağlayıcı *tak tak* veya *ayaklık* denilen bir ucu (beline veya belinin arkasındaki tezgâha bağlı, bir ucu da sağ ayağına koyduğu tahtaya bağlı olan tel, ip veya zincir yardımıyla süpürgeyi boğarak tel ile bağlar (*Foto 7*). *Tak tak* veya *ayaklık* Edirne'de takunya gibi pratik bir terlik şeklinde olup rahat bir kullanımı sahipken, Çarşamba'da ortası tel bağlı 20 cm uzunluğunda bir sopa

şeklinde. Edirne'deki üreticiler bir ayaklarına taktıkları terlik şeklindeki ayaklığı rahatlıkla kullanarak fazla zahmet çekmeden telleri gererek süpürgelerini bağlarken, Çarşamba'daki üreticiler ortası tel bağlı sopayı iki ayağı ile gererek bu işi oldukça zahmetli ve esnek olmayan bir tarzda gerçekleştirmektedirler.

Süpürgeyi dikerek son şeklini veren kişi ise *dikici*dir. Ana hatları ortaya çıkmış olan fakat yine de taslak diyebileceğimiz bir biçimden ibaret olan süpürgeyi alan dikici süpürgeyi yelpaze gibi açarak diker ve süpürgeye son şeklini verir. Bütün bu işlemler (Edirne'de çoğunlukla atölyelerde makinelerin yardımıyla yapılırken) Çarşamba'da el emeği ile gerçekleştirilmekte, adeta ailenin tüm fertleri bu işle uğraşmaktadır (*Foto 7*).

Daha önce de belirtildiği gibi köyün temel geliri yıldan yıla (findık) veya 5- 6 yılda bir elde edilen (kavak) ürünlerdir. Süpürgecilik ise haftalık taze para demektir. Süpürge başına ortalama 50 000 lira (0,20 USD) alan bir aile, hafta boyunca imal ettiği 300–500 süpürgeден yaklaşık 15–25 milyon TL (70–100 USD) kazanır. Bu ücret yüksek gibi görünse de ailede bu işle uğraşan fert sayısına bölündüğünde (ör. 6 kişiye bölündüğünde) haftalık kazanç kişi başına 2 – 4 milyon lira (ortalama 15 USD) arasında kalmaktadır. İşte bu gelir düşüklüğü nedeniyle köylülerin tümü vakitlerinin tamamını süpürgeciliğe ayırmazlar. Bir kısmı imal ettiği süpürgeleri Anadolu'da pazarlamaya çıkarak ek gelir temin etme yoluna gitmekte, pazarlama işini yaparak ticareti öğrenenlerin bir kısmı da daha sonra başka alanlarda ticaret yapmaya başlamaktadır. Arkadan yetişenler, diğer bir deyimle, geride kalan işsizler veya vasıfsız kişiler gidenlerin yerini alarak bu işi devam ettirmektedirler. Böylece zaman içinde süpürgecinin önemini kaybetmesine bağlı olarak *süpürgecilik* ile uğraşanlar azalırken, diğer yandan da bu işe yeni başlayanları görmek mümkündür.

c. Süpürgecinin satışı, borsası ve Anadolu'daki pazar alanı

Alibeyli ve çevresindeki köyler tarafından imal edilen süpürge salı günleri Çarşamba ilçe merkezinde kurulan *süpürge pazarına*⁹ getirilerek burada el değiştirilmektedir (*Foto 10*). Satılan süpürgecinin yerine, hemen toptancıya gidip tekrar süpürge otu alınmakta ve bu böyle devam edip gitmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi, otun ucuz olduğu dönemde çok miktarda toptan alabilenler iyi

⁹ Halk arasında süpürge pazarı olarak adlandırılan yer aslında o gün (yani *salı günleri* sabah 06.00 ile 08.30 saatleri arasında) borsa kimliğini kazanmakta, fiyatlar serbest şekilde teşekkül etmektedir. Fakat malî açıdan süpürgecilik bir imalat faaliyeti olarak değil de el sanatı olarak görüldüğünden vergilendirilememekte, bu durumda da resmi bir borsa işlemi görmemektedir. Aslında bu konuda halk da bilinçsizdir. Halkın bir kısmı süpürgeciliğin vergilendirilmesinden korktuğu için resmi borsanın teşekkülüne sıcak bakmazken, diğer yandan başka bir gurup da el emeği göz nurunun gerçek değerini bulamadığından şikayet ederek resmî borsa istemektedir. Araştırmamız sırasında her iki kesimden insanları da dinledik, fakat birlikte hareket etmelerinin zor olduğunu gördük.

para kazanmakta, diğerleri yani haftalık alanlar ise bu işten fazla para kazanamamaktadırlar.

Borsada el değiştiren süpürge'nin başlıca iki alıcısı vardır. Bunlardan birincisi süpürge otu tüccarlarıdır. Bunlar hem Edirne'den getirdikleri otu köylüye satıyorlar (*Foto 6*), hem de köylüdeki süpürgeyi alıp başka illerden gelen müşterilere satmaktadırlar. Ayrıca bunlar üreticiden aldıkları süpürgeleri kükürtleyerek sarartmakta (*Foto 9*) ve katma değerini daha da arttırarak ek kazanç temin etmektedirler.

Diğer bir alıcı ise köylülerin bizzat kendileridir. Köylülerin % 80'inin kamyonu vardır. Bunlar hem kendi ürettikleri (haftalık yaklaşık 300-500 süpürge) hem de kamyonu dolduracak kadar (yaklaşık 1 500 süpürge daha) borsadaki diğer köylülerden satın alarak pazarlamaya çıkarlar. Orta ve Doğu Karadeniz, Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve İç Anadolu'nun doğusunun tamamında süpürge tekeli bu kişilerin elindedir. Hakkârî'nin süpürgesi bile buradan gitmektedir. Buralarda başlıca rakip yine büyük ölçüde kendi köylüleridir¹⁰.

Bu köylüler dönüşlerinde de oralardan bir şeyler getirerek ticareti öğrenirler. Nihayet büyük tüccar olanlar bu işi bırakıp başka alanda ticarete atılırken, alttan gelen işsiz veya vasıfsız kişiler onların yerini alırlar.

Sonuç ve öneriler

Bu araştırma, TUNÇDİLEK'in (1978:250-287) yıllar önce belirttiği "*kırdaki ölü devrenin nasıl değerlendirilebileceği*" hususu ile "*bölgeler arası yardımlaşma ve bölgelerin birbirlerini üretimleri ile desteklemesi ve tamamlaması*" konularına bir örnektir.

Türkiye kırlarında görülen *kendi yağı ile kavrulma* olarak özetleyebileceğimiz hususu Çarşamba'nın Alibeyli köyü aşmış, hammaddesini çok uzaktan temin ettiği bir mahsulü mamul madde haline getirerek ek kazanç temin etme yoluna gitmiştir. Ayrıca bu iş köylüler için bir çeşit ticaret stajı

¹⁰ Alibeyli köyü süpürgecilerinin Doğu Karadeniz, İç Anadolu, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki pazar alanlarında bir başka rakipleri de Niksarlılardır. Tokat'ın Niksar ilçesine bağlı Ormancık, Gökçeoluk ve Boğazbaşı köylerinde süpürge otu yetiştiriciliği ve süpürgecilik başlıca iktisadî faaliyetlerdir. Bunlardan Ormancık ve Gökçeoluk süpürge üretimi ve pazarlamasını da yaparken, Boğazbaşı sadece süpürge otu üreticisidir. Ormancık ve Gökçeoluk köyleri yetiştirdikleri süpürge otlarından imâl ettikleri süpürgeleri kamyonetlere yükleyerek Orta ve Doğu Karadeniz, İç Anadolu, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerimizde il il, ilçe ilçe dolaşarak pazarlarken, kamyonu olmayanlar ve bu şekilde pazarlamaya çıkamayanlar ürettikleri süpürgeleri yol kenarlarına kurdukları tezgâhlar vasıtasıyla yoldan geçen alıcılara satmaktadırlar (*Foto 11*). Benzer durum Samsun'un Vezirköprü ilçesinin bazı köyleri için de söz konusudur.

* Niksar ve köyleri ile ilgili bilgilerinden yararlandığım öğrencim Volkan Tekle'ye teşekkür ederim.

olmaktadır. Zaman içinde ticareti öğrenerek başka alanlarda faaliyetlerini sürdürenler olduğu gibi, yine bu yolla ülkemizin ihtiyacı olan müteşebbis sayısının artmasına da katkıda bulunmaktadır.

Türkiye yöreler ölçeğinde, hattâ daha alt birimlere inilerek kır potansiyeli tam olarak tespit edildiğinde buna benzer kim bilir daha ne özelliklerle karşılaşılacaktır. Bu nedenle bir yerin coğrafi potansiyelinin tam olarak anlaşılabilmesi için yerel araştırmalara destek olunmalı, ülke plânlama çalışmalarına hız verilmeli, *bölgeler arası rekabet yerine bölgeler arası birbirini tamamlama* ilkesinden hareketle üretim planlaması yapılmalı, *birbirine rakip yöreler değil, birbirini destekleyen yöreler* oluşturulmalı ve böylece kırsal kesim rahata kavuşturulmalıdır. Aksi takdirde hiçbir iktisadî ve siyasî karar kırsal nüfusu köylerde tutamayacak, ülkemizde görülen iç göç ve hızlı şehirleşme (tüm olumsuzlukları ile beraber) artarak devam edecektir.

KAYNAKLAR

- DİE (1998) **1997 Türkiye İstatistik Yıllığı**, DİE Yay., Ankara.
- DOĞANAY, H. (1985) **Tarım Coğrafyası**, Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Yay. No: 86, Erzurum.
- GÖNEY, S. (1980) **Sıcak Bölgelerde Ziraat Hayatı**, İstanbul Üniversitesi, Coğrafya Enstitüsü Yay. No: 116, İstanbul.
- EDİRNE TARIM İL MD. (1996) **Edirne İli 1996 Yılı Tarım Envanteri**, Edirne Tarım İl Müdürlüğü Yay., Edirne.
- KÜN, E. (1986) **Sıcak İklim Tahılları**, Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Yay., Ankara.
- TOLUN-DENKER, B.(1977) “*Edirne Şehrinin Kullanılış Alanları*”, **İ.Ü. Coğrafya Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 20–21, İstanbul, (79-118).
- TUNÇDİLEK, N. (1978) **Türkiye’nin Kır Potansiyeli ve Sorunları**, İ.Ü. Coğ. Enst. Yay. No:96, İstanbul.
- TÜMERTEKİN, E. (1980) “*Kırsal Alanlar ve Coğrafya*”, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, **Şehircilik Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 17, İstanbul, (49–63).
- TÜMERTEKİN, E. (1997) **Ekonomik Coğrafya**, Çantay Yayınları, İstanbul.

UNESCO (1983) **Kırsal Kesim**, UNESCO'dan GÖRÜŞ, Sayı:6, Arkın Yayınları, İstanbul.

Foto 1: Tarlada süprüge otu ve evde bir süprüge

Foto 2: Süpürge otu tarlasında elle ve traktörle hasat

Foto 3: Süpürge otunun tohumundan (danelerinden) ayrılması işlemi

Foto 4: Tohumlarından ayrılan süpürge otlarının kurumaya ve günlenmeye bırakılması

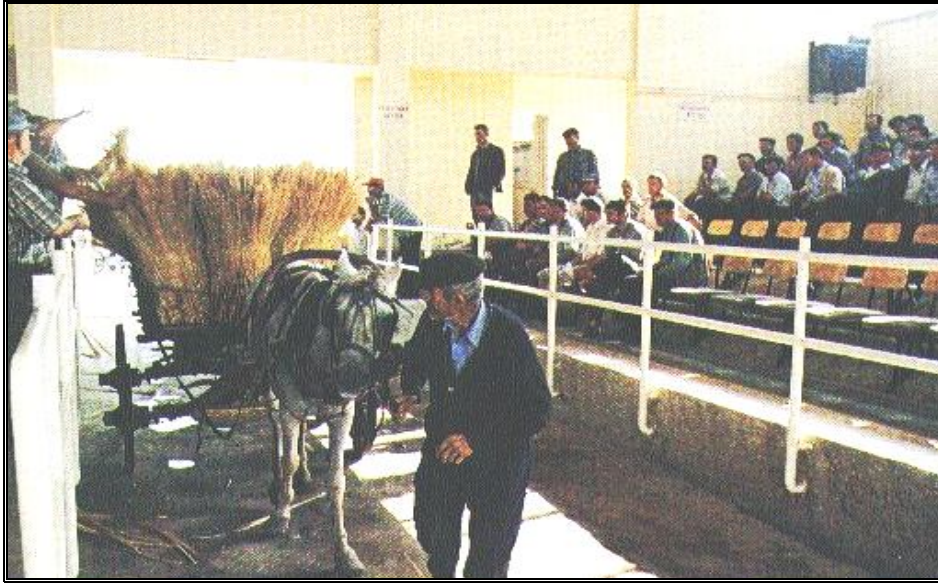

Foto 5: Edirne'de süpürge otu borsası (SKYLIFE 10/2000'den)

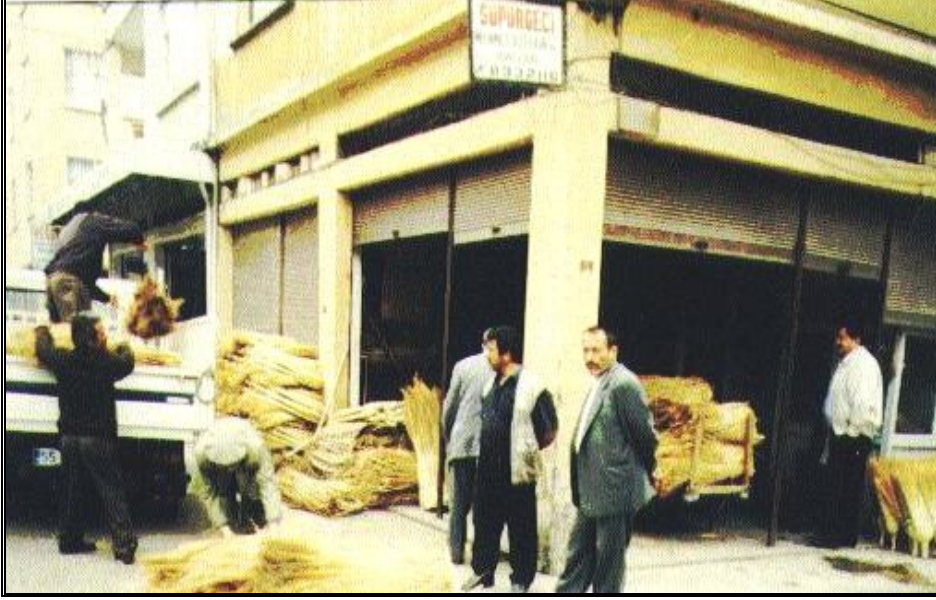

Foto 6: Samsun-Çarşamba ilçe merkezinde hammadde (süpürge otu) ve mamul madde (süpürge) alım satımı yapan bir tüccar

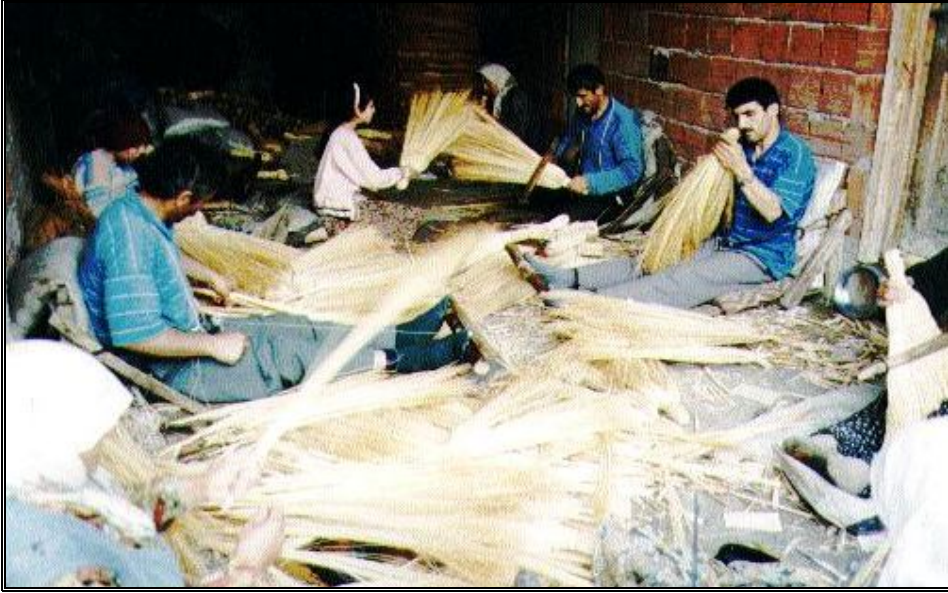

Foto 7: Samsun – Çarşamba Alibeyli köyünde tüm aile bireylerinin katıldığı süpürge imalatı

Foto 8: Samsun – Çarşamba Alibeyli köyünde evlerin alt katlarında süpürge imalatı yapılan bölümler

Foto 9: Süpürgenin daha parlak ve sarı bir görünüm kazanması için üstleri örtülerek ya da kapalı bir odada depolanarak kükürtlenmesi işlemi

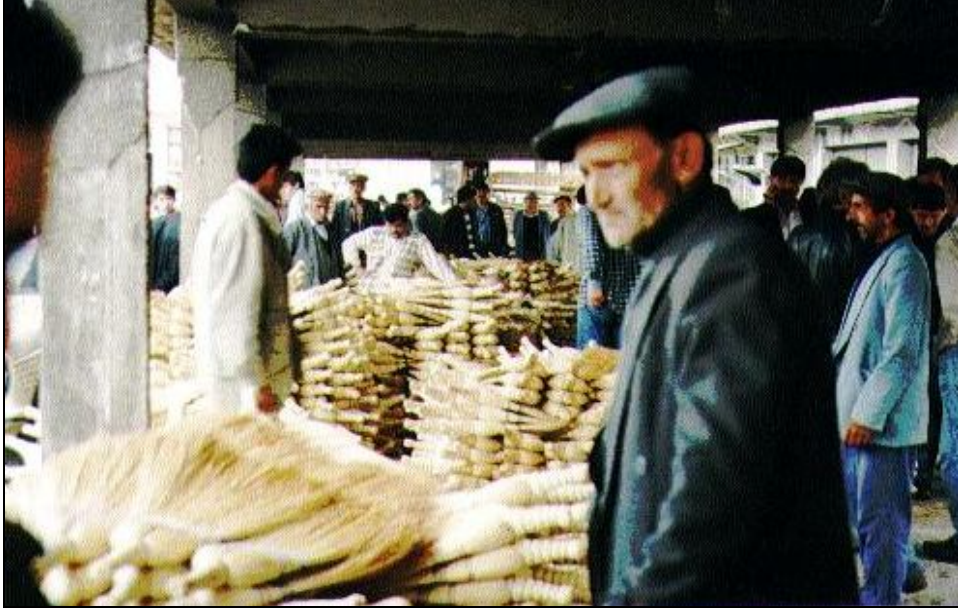

Foto 10: Samsun Çarşamba ilçe merkezinde süprüge borsası

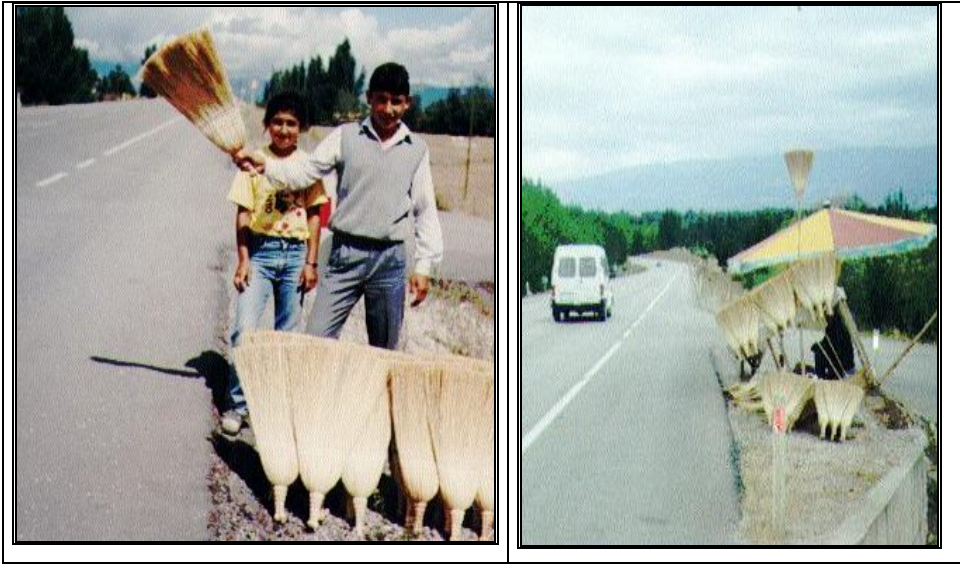

Foto 11: Tokat–Niksar’da yol kenarlarında Ormancık köyü süprüge satıcıları

Foto 12: Edirne’de çeyizlik “aynalı süpürgeler” (Skylife 10/2000’den). El yapımı süpürgelerin yerini elektrik süpürgelerinin alması ile bir kültür birikimimiz daha yok olma tehlikesi ile karşı karşıya.